

Het jaarverslag van De Nederlandsche Bank

De stimulering van de particuliere consumptie

DRS. P.A. HAAL*

Inleiding

De Nederlandse economie komt langzaam op gang. Was er in 1983 alleen sprake van een groei van de export, in het jaar daarna kwamen ook de investeringen aan bod. De krachtige groei van de industriële productie, de afname van de werkloosheid, en een lage inflatie waren andere opmerkelijke lichtpunten in 1984. Wie het algemeen verslag van de president van De Nederlandsche Bank leest wordt echter ook geconfronteerd met de problemen rond de nog steeds hoge werkloosheid, het financieringstekort en het achterblijven van de particuliere consumptie. Niet alleen de aanwezigheid van deze problemen maar ook de oplosbaarheid ervan baart de president zorgen.

In dit artikel zal het vraagstuk van de achterblijvende consumptie centraal staan. Duisenberg behandelt in zijn verslag enkele mogelijke alternatieven om de consumptie met meer dan de door het Centraal Planbureau (CPB) geraamde groei te laten toenemen. Met name het voorstel om door middel van een revaluatie de binnenlandse koopkracht te verbeteren is opmerkelijk. Alvorens deze alternatieven nader te onderzoeken wordt de vraag behandeld of een stimulans van de consumptie in 1985 feitelijk nog nodig is.

De particuliere consumptie

Het herstel van de Nederlandse economie begon in 1983 met een sterke groei van de export. De forse produktiegroei bij de exportgeoriënteerde en de daaraan toelevende bedrijven had via olopemde bezettingsgraden uiteindelijk een toename van de investeringen in 1984 tot gevolg. Met name de investeringen in outillage door de industrie namen fors toe. De uitbreidingsinvesteringen bleven echter sterk achter. Een verklaring voor deze ontwikkeling is onder meer de stagnerende binnenlandse consumptie. De sterke loonmatiging, de ingreep in de sociale uitkeringen en de hoge werkloosheid zijn de belangrijkste oorzaken hiervan.

Het woord „stagnerend” in verband met de particuliere consumptie is te weinig genuanceerd. Het is juist om de consumptie onder te verdelen in „verplichte” en „vrije” consumptie. Het totale consumptievolume daalde vorig jaar nog met ca. een half procent. De „verplichte” con-

sumptie (huur, gas, elektra en medische diensten) nam toe met ca. 1%, maar het verbruik van voedings- en genotmiddelen en duurzame consumptiegoederen daalde met resp. 4% en 1,5%.

Volgens het CPB zal de consumptie dit jaar met 1,5% in volume toenemen, vooral als gevolg van de verbeterde koopkracht van werknemers in bedrijven. In het onlangs verschenen *Centraal Economisch Plan* veronderstelt het CPB dat er opnieuw loon zal worden ingeleverd voor arbeidsduurverkortung. De resultaten van de cao-onderhandelingen in een aantal bedrijfstakken en bedrijven 1) zijn echter van dien aard dat eerder van een loonsverhoging dan van een looninlevering kan worden gesproken. Op zich is een loonsverhoging gunstig voor de consumptie maar wanneer de produktiviteit niet voldoende meegroeit, werken hogere loonkosten door in de prijzen en dat tast weer de koopkracht aan. Interessant in dit verband is de stelling van Van der Zwan dat een gedifferentieerde loonontwikkeling wel en arbeidstijdverkortung geen stimulans is voor de consumptie. Een eenvoudig voorbeeld kan dit verduidelijken. Stel dat 100 mensen 10% van hun loon inleveren zodat bij volledige herbezetting tien mensen een baan kunnen krijgen. De bedrijfstijd blijft ongewijzigd. Nu moeten 110 mensen van dezelfde loonsom als voorheen rondkomen. Wanneer de tien nieuwkomers voor de arbeidsduurverkortung (adv) geen uitkering hadden zal als gevolg van de adv de consumptie iets toenemen, omdat de nieuwkomers een hogere marginale consumptiequote hebben. Het is realistischer om te veronderstellen dat nieuwkomers wel een uitkering hadden. Bij adv vervalt deze uitkering en het totale inkomen (loonsom) zal daardoor kleiner zijn dan in de uitgangssituatie (loonsom en uitkeringen). Het gevolg is dat in eerste instantie de consumptie afneemt. Op langere termijn is echter weer ruimte voor een consumptietoename. Immers, de vermindering van het aantal uitkeringsstrekkers zal leiden tot een beter resultaat bij de sociale fondsen en dat kan in de vorm van een verlaging van de sociale premies aan de werknemers worden doorgegeven. Vanuit het oogpunt van een stimulering van de consumptie werkt een loonsverhoging effectiever dan een arbeidstijdverkortung omdat de consumptie sneller op een loonsverhoging reageert dan op arbeidsduurverkortung. De resultaten van de cao-onderhandelingen zouden der-

halve perspectief kunnen bieden op een iets hogere consumptiegroei dan de 1,5% welke het CPB raamt.

Tegenover een grotere inkomensstijging staat echter een sterkere toename van de inflatie. Als gevolg van een hogere inflatie dan aanvankelijk door het CPB in de macro-economische verkenningen 1985 geraamd, zal de koopkracht van de uitkeringsstrekkers verder onder druk komen te staan. Het kabinet heeft voorsnog te kennen gegeven deze extra koopkrachtdaling niet te willen compenseren. Hierdoor valt te verwachten dat het volume van de particuliere consumptie per saldo niet veel sterker zal toenemen dan de 1,5% welke het CPB raamt. De invloed van de „verplichte” consumptie op de totale consumptiegroei zal in vergelijking met 1984 geringer zijn. Ofschoon het aardgasverbruik als gevolg van de koude wintermaanden begin dit jaar sterk is toegenomen, is er op grond van de te verwachten stijging van het beschikbaar inkomen reden om aan te nemen dat ook het verbruik van voedings- en genotmiddelen en duurzame consumptiegoederen licht zal stijgen.

Wanneer de groei van de consumptie in 1985 wordt afgezet tegen de volumegroei van de consumptie in de voorgaande jaren dan valt op dat de consumptiegroei in de periode 1965 – 1979 ieder jaar hoger was. Het zou onjuist zijn om op grond van deze gegevens te concluderen dat de groei van de consumptie in 1985 te laag is. Immers, de sterke consumptiegroei in de jaren zestig en zeventig werd mogelijk gemaakt door loonsstijgingen die boven de produktiviteitsstijgingen uitkwamen. Met andere woorden: de groei van de consumptie was in de periode 1965 – 1979 weliswaar hoger maar dit had uiteindelijk een economie met structurele onevenwichtigheden tot gevolg. De daling van de particuliere consumptie in de periode 1980 – 1984 was de prijs die betaald moest worden voor een terugkeer naar een meer evenwichtige bestedingsstructuur. Dit jaar zal het particulier verbruik voor het eerst sinds vijf jaar weer toenemen.

Hoe ontwikkelt de consumptie van Nederland zich in vergelijking met de ons omringende landen? De tabel laat duidelijk zien dat in vergelijking met andere landen de groei van de consumptie in Nederland in 1985 minder afwijkt dan in 1984. Opvallend is verder dat de mutatie van de consumptiegroei ten opzichte van 1984 in vergelijking met de andere landen vrij fors is.

Recapitulerend kan worden gesteld dat aan de daling van de particuliere consumptie een einde is gekomen. In 1985 zal de te verwachten groei van het particuliere verbruik bescheiden zijn. Deze groei wijkt echter niet ongunstig af van het buitenland. Niettemin blijft de mogelijkheid bestaan dat de groei van de consumptie tegenvalt. In dat geval kunnen eventueel additionele maatregelen worden overwogen. Aan de hand van de voorstellen van Duisenberg in het jaarverslag van De Neder-

* De auteur is verbonden aan het Economisch Bureau van de Amro Bank. Het artikel is op persoonlijke titel geschreven.

1) Metaalindustrie, metaalnijverheid, Akzo, Philips en Hoogovens.

Tabel. De volumegroei van de consumptie in 1984 en 1985 (in procenten)

	België	Duitsland	Engeland	Frankrijk	Nederland
Procentuele verandering volume particuliere consumptie in: 1984	-0,9	0,8	2,1	0,5	0
1985 a)	-0,8	1,8	2	0,9	1,5

a) Verwachting.

Bron: Commission of the European Communities, *European Economy*, februari 1985.

landsche Bank zal in de volgende paragraaf de haalbaarheid en de wenselijkheid van een aantal mogelijkheden besproken worden.

Stimuleringsmaatregelen

Duisenberg geeft drie wegen aan waarlangs een hogere consumptie tot stand zou kunnen komen: lagere prijzen bij gegeven lonen, hogere lonen bij gegeven prijzen en lagere belastingen bij gegeven lonen en prijzen. Voor het eerste alternatief, lagere prijzen bij gegeven lonen, is de koersontwikkeling van de gulden uitermate belangrijk, aldus Duisenberg. Bij een opwaardering van de guldenkoers wordt de import goedkoper, daalt het binnenlands prijspeil en neemt de koopkracht van de ingezetenen toe. Daar staat wel enige verslechtering van de concurrentiepositie tegenover. Een belangrijke veronderstelling achter deze maatregel is dat dit nadelige effect van een maatregel ten behoeve van de voor de binnenlandse markt opererende bedrijven gemakkelijk door de exportsector kan worden opgevangen omdat het die sector erg goed gaat. Duisenberg erkent dat aan een opwaardering van de gulden ook nadelen zijn verbonden maar werkt die helaas in het jaarverslag niet verder uit. Een revaluatie betekent een verlies aan concurrentiekracht doordat de uitvoer duurder wordt. Dit bezwaar zou te ondervangen zijn door de prijs van de uitvoer in gulden gemeten naar beneden bij te stellen. En dat is wat Duisenberg vermoedelijk voor ogen heeft staan. Immers, de exporteurs hebben in 1984 er in veel gevallen de voorkeur aan gegeven om de verdere kostenmatiging ten opzichte van het buitenland aan te wenden voor de verbetering van hun winstmarges en zijn nu minder kwetsbaar dan de bedrijven die op de binnenlandse markt opereren en nog geen afzetgroei hebben laten zien.

De gevolgen van een revaluatie kunnen vanuit twee invalshoeken worden bekeken. De macrobenadering geeft aan dat de werking van een revaluatie afhankelijk is van de vraag- en aanbodelasticiteiten. Een revaluatie levert bij voorbeeld een ruilvoetwinst op maar het hangt van de reactie van de vraag naar de diverse goederen af wat per saldo de uiteindelijke gevolgen zullen zijn. Bij de afweging van de voor- en nadelen van een revaluatie moet daarom eerst een idee gevormd worden over de wijze waarop vraag en aanbod naar respectievelijk van de diverse goederen op een prijsverandering reageren.

Wanneer een revaluatie vanuit het gezichtspunt van een op de binnenlandse markt opererend bedrijf beschouwd wordt, zijn twee situaties te onderscheiden. Allereerst kan een bedrijf besluiten om de goedkoper geworden invoer niet door te geven aan de consument maar door de prij-

zen constant te houden de winstmarge te vergroten. De beoogde koopkrachtverbetering zal dan slechts in zeer beperkte mate plaatsvinden. Bovendien zal er dan een toenemende invoerpenetratie vanuit het buitenland optreden. Een tweede mogelijkheid is dat de bedrijven de lagere invoerkosten wel doorgeven in de vorm van prijsverlagingen. Niet alleen de koopkracht van de consument verbetert daardoor, ook aan de invoerpenetratie zal dan tegenwicht worden geboden. Al met al staat in dit stadium niet eenduidig vast wat uiteindelijk de gevolgen van een revaluatie zullen zijn. Het hanteren van een dergelijk instrument om de binnenlandse afzet te verbeteren vereist daarom een grondige afweging van de voor- en nadelen.

De tweede weg waarlangs een hogere consumptie tot stand zou kunnen komen is die welke loopt via hogere lonen bij gegeven prijzen. Duisenberg staat niet onwillend tegenover loononderhandelingen welke tot uitkomsten leiden die van bedrijf tot bedrijf verschillen en afhankelijk zijn van de specifieke situatie van het betreffende bedrijf. De president is echter bevreesd dat wanneer de sterke sectoren hogere lonen uitbetalen ook de zwakkere broeders met looneisen worden geconfronteerd.

De resultaten van de cao-onderhandelingen tot nu toe geven aan dat loondifferentiatie mogelijk is. Een voorbeeld in dit verband is het cao-akkoord van AKZO en het akkoord van de grafische industrie. AKZO betaalt haar werknemers een 2% loonuitkering ineens omdat het concern in 1984 een uitstekend resultaat heeft geboekt terwijl het cao-overleg in de grafische sector een 36-urige werkweek tot resultaat had. De opmerking van Duisenberg dat „de ontwikkeling van de loonkosten zich aan grotere delen van het bedrijfsleven meedeelt waardoor de voordelen van de gematigde kostenontwikkeling van de afgelopen jaren meer en meer verloren gaan” lijkt wellicht meer van toepassing op volgend jaar. Het ligt in de verwachting dat de vakbeweging 1986 zal uitroepen tot het jaar waar in elke bedrijfstak de 36-urige werkweek moet worden ingevoerd. In het geval dat de arbeidsduurverkortings gepaard gaat met een over meer werknemers verdeelde maar in totaliteit hogere loonsom zullen de zwakke sectoren daarvan de dupe zijn. Bovendien zullen ook de kapitaalcosten per eenheid produkt toenemen wanneer adv tevens tot vermindering van de bedrijfstijd leidt. Een belangrijk aspect van de loonontwikkeling is hoe deze zich verhoudt tot de ontwikkeling in het buitenland. Met het oog op de concurrentiepositie is het van belang hoe de loonkosten zich ten opzichte van het buitenland ontwikkelen, want het zijn niet de absolute maar de relatieve lonen welke de kracht van de concurrentie bepalen.

De derde manier om de consumptie ver-

der te stimuleren is die van een lastenverlichting voor de burgers. „Indien de lastenverlichting gepaard zou gaan met extra ombuigingen kan er in theorie geen bezwaar worden gemaakt, maar de ombuigingsproblematiek die zonder deze additionele last op tafel ligt, is al zo zwaar”, aldus Duisenberg. Hij is het niet eens met het pleidooi voor de lastenverlichting wanneer die gepaard gaat met het uitstellen van de beoogde verdere terugdringing van het financieringstekort van de overheid. Gezien de ontwikkeling van rente- en aflissingslast zou een verder uitstel ernstige gevolgen hebben.

De president is ook ontevreden over de ontwikkeling van het financieringstekort tot dusver. In het regeerakkoord werd afgesproken het tekort van de overheid tussen 1982-1986 te verminderen met 4% van het nationale inkomen. Omdat destijds werd vermoed dat het tekort van 1982 op 11,5% van het nationale inkomen zou uitkomen, zou dit inhouden dat het tekort in 1986 7,5% kon bedragen. In het vervolg van zijn betoog geeft Duisenberg aan dat de inspanningen van het kabinet slechts tot een feitelijke reductie van 1,5% in plaats van de beoogde 4% heeft geleid. Twee argumenten worden genoemd. Ten eerste bleek dat de tekortraming van 1982 onjuist was - deze viel 1½% lager uit - en ten tweede verwacht Duisenberg dat in 1986 het tekort niet lager uitkomt dan in 1985. Het feit dat het kabinet het financieringstekort met minder terugbrengt dan de beoogde 4% geeft voldoende aan hoe groot de problemen zijn om het financieringstekort terug te brengen. Opvallend is dat Duisenberg niet meer spreekt over de doelstelling van een financieringstekort van 7,5% in 1986. Want de doelstelling van een financieringstekort van 7,5% in 1986 ligt wel binnen bereik! De Nederlandse Bank schat dat het overheidstekort in 1985 zal uitkomen op 8,5% van het nationale inkomen en verwacht dat uitgaande van ombuigingen ter grootte van f. 7 mrd. wellicht niet bereikt kan worden dat het tekort in 1986 niet opnieuw gaat stijgen. Duisenberg is met name bevreesd voor een sterke afname van de aardgasbaten en een stijging van de rentelasten in 1986 2). In een interview met het *NRC Handelsblad* van 23 april jl. schat de president van De Nederlandsche Bank de terugval van de gasbaten op 1% van het nationale inkomen (ca. f. 3,5 mrd.) en de toename van de rentelasten op ca. f. 2,5 à 3 mrd.

2) Met het oog op de snel stijgende rentelasten van de overheid is het opvallend dat Duisenberg wel mogelijkheden ziet voor het voorstel om door de overheid meer geld te laten lenen op de kapitaalmarkt de geldgroei te verminderen. Duisenberg stelt dat alleen de overheid op dit moment iets aan de snelle geldgroei kan doen. Het is echter de vraag wat ernstiger zou zijn: een groeiende liquiditeitsmassa welke voorlopig nog geen gevolgen heeft voor het binnenlands prijspeil of een nog hogere rentelast van de overheid waardoor de andere overheidsuitgaven nog verder worden weggedrukt. Bovendien werkt een dergelijke actie van de overheid renteverhogend dan wel belemmert het een rentedaling. Kapitaalinvesteren uit het buitenland zal dan toenemen en het resultaat kan zijn dat de beoogde afname van de liquiditeitsmassa minder groot zal zijn.

De afgelopen twee jaren zijn de aardgasbaten mede dank zij de hoge dollar megevallen. Niettemin is het riskant om het financieringstekort op te hangen aan een valuta welke sterke fluctuaties vertoont en daarom is het verstandig om vanwege de instabiliteit van de dollar een zekere veiligheidsmarge in de raming van de aardgasbaten op te nemen. Ten tweede is het opvallend dat Duisenberg geen uitspraak doet over de te verwachten andere ontvangsten van de overheid, namelijk de belastingontvangsten. Nu de winstontwikkeling voor een aantal sectoren vrij gunstig is en ook de fiscale verliescompensaties langzamerhand minder worden, ligt het voor de hand dat de opbrengsten uit hoofde van de vennootschapsbelasting zullen gaan toenemen. Bovendien is het niet onwaarschijnlijk dat gezien de economische groei ook de ontvangsten uit de loon- en inkomstenbelasting zullen toenemen.

Het beeld dat de president van De Nederlandsche Bank in zijn jaarverslag van het financieringstekort heeft geschetst is mijns inziens wat pessimistisch van aard. Niettemin zal, rekening houdend met de ombuigingsmoeheid en de verkiezingen in 1986, het kabinet moeite genoeg hebben om het financieringstekort van de overheid naar 7,5% van het nationale inkomen in 1986 terug te brengen. Derhalve is de kans gering dat een lastenverlichting voor de burger door middel van extra ombuigingen haalbaar is. De ruimte om via een verlaging van de belastingen de consumptie te stimuleren is dus vrij beperkt.

Conclusie

De verwachting luidt dat de particuliere consumptie dit jaar zal aantrekken. Niettemin bestaat de kans dat de groei zal tegenvallen. Bij de bespreking van de eventuele mogelijkheden die Duisenberg heeft opgeworpen om de consumptie te stimuleren kwam naar voren dat de ruimte om een stimuleringsbeleid te voeren beperkt is. Gezien de resultaten van de tot stand gekomen cao-akkoorden en het feit dat het stelsel van index- en koppelingsmechanismen doorbroken is blijken gedifferentieerde loonsverhogingen mogelijk te zijn. En dat zal een stimulans voor de particuliere consumptie zijn. Het is echter de vraag of loondifferentiatie ook in 1986 mogelijk is. De bespreking van het voorstel om door middel van een revaluatie de koopkracht te verbeteren maakt duidelijk dat de voordelen van een revaluatie niet eenduidig zijn. Duisenberg geeft een vrij pessimistisch beeld van de ontwikkeling van het financieringstekort maar het voorgaande geeft voldoende aan dat er vanuit de overheid gezien geen ruimte is voor een stimuleringsbeleid ten laste van het budget.

Hoogstwaarschijnlijk zal binnenkort de discussie weer oplaaien of de toegezegde lastenverlichting van f. 1,5 mrd. aan het bedrijfsleven in 1986 nog wel nodig is gezien de gunstige berichten over de winstontwikkeling bij een aantal bedrijven. Tegenstanders van deze maatregel pleiten voor een verschuiving van de lastenverlichting van de werkgevers naar de werknemers. Een overweging zou kunnen zijn om bij voorbeeld f. 1 mrd. te bestemmen voor een verlaging van de loon-

belasting. In relatie tot het beschikbare loon en steuninkomen betekent dat een 0,5% koopkrachtverbetering. Het aantrekkelijke van deze maatregel is dat niet alleen de consumptie hierdoor een impuls krijgt maar dat ook de wig tussen het bruto- en nettoloon wordt verkleind. De bedrijven zien hun afzet toenemen en kun-

nen, omdat zij dan met minder hoge looneisen worden geconfronteerd, tevens op de arbeidskosten besparen. Wellicht is deze maatregel ook voor het bedrijfsleven een redelijk alternatief.

P.A. Haal